

સામાજિક વિજ્ઞાન

ધોરણ : 9

પાઠ: 18

વન્ય જીવન સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેના સવાલોના જવાબ માગ્યા મુજબ આપો :

(1) ભારતના પ્રાણી-ભૌગોલિક પ્રદેશોની યાદી આપો.

➤ વનસ્પતિની વિવિધ લાક્ષણિકતાઓને આધારે તેના કુદરતી પ્રદેશો
પાડવામાં આવે છે. તે મુજબ જીવસૂચિના આધારે પણ પ્રાદેશિક
વિતરણ તારવી શકાય છે. ભારતમાં જોવા મળતી જીવસૂચિને
તેની લાક્ષણિકતાઓનાં સામ્ય અને કોઈ પ્રદેશમાં તેમની વિશેષ
ઉપસ્થિતિ-વસવાટ જેવાં પાસાંને આધારે ભારતને નવ પ્રાણી-
ભૌગોલિક ભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે:

- (1) હિમાલય પ્રદેશ
- (2) લડાખ અને શુષ્ણ શીત ક્ષેત્ર
- (3) હિમાલયનું વનાચારિત નીચલું ક્ષેત્ર
- (4) હિમાલયનાં વનસ્પતિવિહીન ઊંચાં ક્ષેત્રો
- (5) ઉત્તરનું મેદાન
- (6) રાજ્યસ્થાનનો રણપ્રદેશ
- (7) દીપકલ્પીય ઉચ્ચપ્રદેશ
- (8) સમુદ્રકિનારો

(2) વન્યજીવો આજે સંકટમાં છે – વિધાન સમજાવો.

- વન્ય જીવોનું જીવન વિવિધ કારણોસર સંકટમાં મુકાયું છે.
- વન્ય જીવોનાં કુદરતી રહેઠાણ એવાં જંગલોનો મોટા પાયે વિનાશ થઈ રહ્યો છે.
- વધતી જતી માનવવસ્તી, મોટાં થઈ રહેલાં શહેરો, લાકડાંની વધતી જતી માંગ વગેરેના લીધે જંગલોમાં ગેરકાયદે વૃક્ષો કાપવાની પ્રવૃત્તિ વધી ગઈ છે. તેની વિપરીત અસર વન્ય જીવો પર થઈ છે.

- રહેઠાણ ગુમાવવાથી પ્રાણીઓની કેટલીક પ્રજાતિઓ અમુક વિસ્તારોમાંથી નામશેષ થવા લાગી છે.
- ઘણી વાર ખેડૂતો પોતાના પાકના સંરક્ષણ માટે પ્રતિબંધિત જંતુનાશક દવાઓનો ઉપયોગ કરી વન્ય જીવોને મોતના મુખમાં ધકેલે છે.
- પોતાનાં પ્રાણીઓને સિંહ-દીપડાથી બચાવવા માટે માલધારીઓ ક્યારેક સિંહ-દીપડાને મારવા ઐરનો પણ ઉપયોગ કરે છે. પશુ-પક્ષીઓનાં માંસ, ચામડાં, હાડકાં, શિંગડાં, દાંત, પીંછાં વગેરે મેળવવા માટે તેઓનો શિકાર કરવામાં આવે છે.

- વનવિસ્તારમાં વાહનોનો ધોંઘાડ, પ્રદૂષણ, પ્રાણીઓ માટે તબીબી સેવાઓનો અભાવ, જંતુનાશક દવાઓનો વધુ પડતો ઉપયોગ વગેરે બાબતો પણ વન્ય જીવો માટે સંકટરૂપ છે.
- દેશનો અનિયમિત વરસાદ અને માનવી દ્વારા થઈ રહેલા પાણીના વધુ ને વધુ ઉપયોગને કારણે જંગલો નાશ પામે છે. તેથી ઘણાં વન્ય જીવોને પીવાનું પાણી પણ પૂરતા પ્રમાણમાં મળતું નથી.
- આવી ઘણી મુશ્કેલીઓને કારણે વન્ય જીવો આજે સંકટમાં છે.

(3) વન્યજીવ સંરક્ષણ માટેની વિવિધ પરિયોજનાઓની વિગતો ટૂંકમાં આપો.

- વાધ પરિયોજના (પ્રોજેક્ટ ટાઇગર) :
 - > દેશમાં વાધની ઘટતી જતી સંખ્યા અને શિકારના ભય સામે
આ પરિયોજના 1973માં 9 આરક્ષિત વિસ્તારો સાથે
અમલમાં મુકાઈ હતી જે અંતર્ગત 48 વિસ્તારોને હાલ
આવરી લેવાયા છે.

□ સિંહ પરિયોજના :

- એક સમયે એશિયાઈ સિંહો એશિયા ઉપમહાદ્વિપના ઈરાન સુધી વિહરતા હતા.
- તેના શિકાર અને જંગલોના વિનાશથી હાલ માત્ર સૌરાષ્ટ્ર દ્વીપકલ્પ ના ગીરના જંગલ પૂરતાજ સીમિત થઈ ગયા છે.
- એક તબક્કે આ વિસ્તારમાં આ સંખ્યા માત્ર 100 થી પણ નીચે આવી ગઈ હતી.
- એશિયાઈ સિંહોના સંરક્ષણ માટે 1972માં ગીરમાં યોજના શરૂ કરાઈ હતી.

- આ ઉપરાંત કાશ્મીરી બારાસિંગા નામની દુર્લભ હરણની પ્રજાતિ માટે હંગુલ પરિયોજના, ખારા પાણીના મગરમચ્છ માટે મગરમચ્છ પરિયોજના ભારતીય ગેડાના સંરક્ષણ માટે ગેડા પરિયોજના અને હિમદીપા પરિયોજના મુખ્ય ગણી શકાય.
- વન્યજીવ સૃષ્ટિના બચાવ અને સંરક્ષણ માટે સમાજ અને સરકાર દ્વારા દ્રઢ ઈચ્છા દાખવીને સાચી દિશામાં પગલાં ભરાય તો વન્યજીવ સંરક્ષણ શક્ય છે.
- વિકાસની સાથે સાથે પર્યાવરણના જતનનો મંત્ર સિદ્ધ કરવા આપણે સૌખ્યે પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઈ પ્રયાસો કરવા.

પ્રશ્ન : 2 નીચેના સવાલોના સવિસ્તર જવાબ આપો :

(1) ભારતનું વન્યજીવ વૈવિધ્ય

➤ ભારતના ભૂપૃષ્ઠમાં વિશાળ નદીમેદાનો, દ્વીપકલ્પીય ઉચ્ચપ્રદેશ,
પર્વતીય ક્ષેત્રો, દલદલના પ્રદેશો, સમુદ્રકિનારા તથા વનસ્પતિની
દૃષ્ટિએ ગીય એવાં વર્ષાવનો, મોસમી પાનખર જંગલો, હિમાલય
અને ઊંચા પર્વતીય ક્ષેત્રમાં આવેલાં શકુદ્રુમ જંગલોની વિવિધતા
વન્યજીવોના નિવાસ માટેની વિસ્તૃત પશ્ચાદ ભૂમિકા સર્જે છે. દક્ષિણાં
દ્વીપકલ્પીય વર્ષાવનોમાં એશિયાઈ હાથી, બ્રહ્મપુત્રનદીનાં દલદલનાં
ક્ષેત્રોમાં એકશિંગી ભારતીય ગેડા, હિમાલયના ઊંચાઈવાળાં ક્ષેત્રોમાં

હિમદીપડા, જમુ-કાશ્મીરમાં જંગલી બકરીઓ અને કસ્તુરી મૃગ,
દક્ષિણાભારતના જંગલોમાં જંગલી લેંસ (ભારતીય બાયસન), મધ્ય
ભારત અને પ. બંગાળમાં વાધ, કચ્છના નાના રણમાં ધુડખર અને
મોટા રણનાં જળપ્લાવિત ક્ષેત્રોમાં સુરખાબ જોવા મળે છે.

➤ જળપ્લાવિત વિસ્તારોમાં શિયાળા દરમિયાન ઠંડા પ્રદેશોમાંથી અનેક
જાતનાં યાચાવર પક્ષીઓ ઉતરી આવે છે, તેમાં સાઈબેરિયન કેન,
પેલીકન, તિબેટીયન બતક, કુંજ કરકરા વગેરે મુખ્ય છે. પશ્ચિમધાર
નાં ગીયવનોના વિસ્તારોમાં ઊડતી ખિસકોલીઓ જોવા મળે છે.

- નિકોબારી કબૂતર એ નિકોબાર ટાપુમાં જોવા મળતું દુર્લભ પક્ષી છે.
- કચ્છના અખાતમાં અને લક્ષ્ણીપ દીપસમૂહમાં પરવાળાંની દુર્લભ પ્રજાતિઓ જોવા મળે છે.
- સસ્તનો અને પક્ષીઓની સાથે સાથે સરિસૂપોની પણ વિવિધ જાતો તેમાં રાજનાગ, સાપ, અજગાર, પાટલા ઘે વગેરેની પણ નોંધ લેવી જોઈએ.

- સમુદ્રકિનારે તથા જળવિસ્તારોમાં વિવિધ પ્રકારની માઇલીઓ, દરિયાઈ સાપ, ડોલ્ફિન, શાર્ક, કુગોગ (દરિયાઈ ગાય), ઓક્ટોપસ (રંગારા), હેલ જેવી જીવસૃષ્ટિની દુનિયા છે.
- જંગલ વિસ્તારો ઉપરાંત ખેતી થતી હોય એવા કૃષિ વિસ્તારો, ગોચર અને પડતર જમીનોમાં શિયાળ, વરુ, નીલગાય, હરણ, નોળિયા, સસલાં, જંગલી સૂવર, શેળો વગેરે જેવાં પ્રાણીઓ છે તથા તે જ વિસ્તારોમાં વિવિધ પ્રકારનાં પક્ષીઓ તેમાં કોયલ, પોપટ, મોર, સુઘરી, ધુવડ, ચીબરી, પીળક, સમડી, કાબર, ઢોરબગલા વગેરે વિહરતાં જોઈ શકાય.

(2) વન્યજીવ સંરક્ષણના ઉપાયો

- વન્ય જીવોના સંરક્ષણ માટેના ઉપાયો નીચે મુજબ છે.
- જંગલોનું જતન કરી તેમનું ઉત્તરોત્તર સંવર્ધન કરવા માટે સરકારે લાંબા ગાળાનું આયોજન કરવું જોઈએ.
- જંગલો અને વન્ય જીવોના સંરક્ષણ માટે કસ્ક કાયદા બનાવવા જોઈએ અને તેના પાલન માટે બધા નાગરિકોએ તૈયાર રહેવું જોઈએ.

- સમાજનાં સ્વૈચ્છિક સંગઠનોએ વન્ય જીવોના રક્ષણને પ્રાથમિકતા આપી તેના માટે જનજાગૃતિના કાર્યક્રમો કરવા જોઈએ.
- વન્ય જીવોના રક્ષણની સમસ્યાને શાળાના પાઠ્યક્રમોમાં સમાવીને ભાવિ નાગરિકોને તૈયાર કરવો જોઈએ.
- દેશની વિકાસ યોજનાઓ, ઉદ્યોગો, રહેઠાણો, કારખાનાં વગેરેનું આયોજન કરતાં પહેલાં પર્યાવરણ અને જીવસૂચિ પર થનારી સંબંધિત અસરોનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

- જંગલોમાં થતી ગેરકાયદેસર વૃક્ષછેદનની પ્રવૃત્તિ અટકાવવી જોઈએ.
- વૃક્ષોનાં પોલાણોમાં પક્ષીઓ રહેતાં હોય છે તેમજ વૃક્ષોની ડાળીઓ પર તે મારા બાંધે છે.
- યાયાવર (ભટકતાં) અને જળાશ્રયી પક્ષીઓ માટે તળાવો, ખેત તલાવડીઓ કે જલપ્લાવિત વિસ્તારો(વેટલેન્ડ)ને જાળવવાં જોઈએ.
- ખેતરોમાં જંતુનાશક દવાઓ વાપરવાને બદલે જૈવિક કીટનાશકો વાપરવાં જોઈએ.

- વાતાવરણમાં પ્રદૂષણની માત્રા ઘટાડવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.
- જગતમાં દાવાનળ ન સળગે તેની પૂર્તી તકેદારી રાખવી જોઈએ.
- એ માટે પેટ્રોલિંગ અને સાવચેતીનું આગોત્કું આયોજન કરવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : ૩ યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી જવાબ લખો :

(1) ભારતને કુલ કેટલા પ્રાણી-ભૌગોલિક પ્રદેશોમાં વહેંચવામાં આવ્યો છે ?

(A) નવ

(B) ચાર

(C) છ

(D) આઠ

(2) સમગ્ર વિશ્વમાં જીવસુષ્પિની કુલ કેટલી પ્રજતિઓ નોંધાઈ છે ?

- (A) 72 લાખ
- (B) 15 લાખ**
- (C) 18 લાખ
- (D) 19 લાખ

(3) ઉડતી ખિસકોલીઓ ક્યાં જોવા મળે છે ?

(A) કચ્છના મોટા રણમાં

(B) હિમાલયના ઊંચા પર્વતીય વિસ્તારોમાં

(C) દલદલના વિસ્તારોમાં

(D) પશ્ચિમધારનાં ગીય વનોમાં

(4) વિજયનગર તાલુકાના પર્વતીય વિસ્તારોમાં ભાગ્યેજ
દેખાતું પક્ષી કયું છે ?

(A) સુરખાબ

(B) ચિલોત્રો

(C) ઘોરાડ

(D) પોપટ

(5) દુર્લભ પરવાળાની પ્રજાતિઓ...

(A) વેળાવદર

(B) નળસરોવર

(C) લક્ષ્ણીપ ટાપુસમૂહ

(D) ગીર અભયારણ્ય

(6) ઘોરાડ કયા વિસ્તારોમાં જોવા મળે ?

(A) વેટલેન્ડ

(B) પર્વતીય ક્ષેત્રો

(C) દલદલનાં ક્ષેત્રો

(D) ધાસભૂમિના વિસ્તારો

Thanks

For watching